

MAGYAR NYELVŰ HALOTTI BESZÉDEK A XVII. SZÁZADBÓL*

Örvendetes, hogy a művelődéstörténeti forrásfeltárás egyre táguló körében eddig kevésbé vizsgált műfajok is helyet kapnak. A halotti beszéd-kutatás egyik inspirációja volt az a hatalmas munka, amely a Rudolf Lenz professzor által szerkesztett három kötetben nemzetközi eredményeket tárt a nyilvánosság elé: *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*. Marburg, 1984. A kiadványban a magyar eredményeket Péter Katalin foglalta össze és ő volt a vezetője annak a szemináriumnak is, amely az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén végzett halotti beszéd-kutatókat. A Tarnai Andor tanszékvezetői irányításával folytatott munka, amely több éve fontos kutatási területévé vált a tanszéknek, számos diákköri- és szakdolgozatot eredményezett, most pedig egy kritikai igényű szövegkiadást tarthatunk a kezünkben Kecskeméti Gábor és Nováky Hajnalka munkájaként.

A kötet 12 halotti beszédet tartalmaz, szándéka szerint reprezentatív antológiának is tekinthető, mert a válogatás szempontjai rendkívül jól körülhatároltak. A XVII. században mintegy száz halotti prédikációt és orációt tartalmazó nyomtatvány jelent meg, a kiválasztott tizenkét beszéd jellegzetes példái a műfajnak. Történeti személyiségek (Nádasdy Ferenc, Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony, a vezekényi csatában elesett Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár, Báthori Zsófia, Széchényi György esztergomi érsek) mellett kevésbé ismert alakok (Felvinczi Sándor lelkipásztor, Telekesi Török Bálint diákoskodó nemes) is helyet kapnak. Felvincziről és az Esterházyakról két-két beszéd is olvasható, az összehasonlításra is alkalmat adva. A felekezeti megoszlás is tudatos válogatás eredménye: a kötet öt katolikus, három református és két evangélikus szertartás szerinti temetést idéz fel. A búcsúztatottak életkora a tizenkét évtől a száz-három évig terjed.

A halotti beszédek forrásértéke felbecsülhetetlen. A művelődés-, életmódtörténet számára éppúgy nélkülözhetetlen, mint a történettudomány, a családkutatás adatainak gyűjtésekor. Az irodalomtörténet-írás pedig a stílus és a retorikai eszközök vizsgálatakor hasznosíthatja a halotti orációkat. Mindezen szempontok helyet kapnak abban az elmélyült tanulmányban, amelyet a szövegkiadás bevezetőjeként

* A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Kecskeméti Gábor. A bevezetőt írta Kecskeméti Gábor és Nováky Hajnalka.

olvashatunk. Nagy teret szentelnek a szerzők a temetési szokásoknak és a temetési pompa szükségességéről folytatott korabeli vitáknak. Már a bevezető két mottója — Beniczky Péter és Hodászi Miklós megállapítása — előlegzi a két végleletet: a pompázatos temetés igénylését és elvetését. A XVII—XVIII. századi levelek, végrendeletek gyakran foglalkoznak a temetés külsőségeivel, mások elhunytakor vagy a szerzők saját halála közeledtén. Az előkelőség megkívánta pompa és a puritán racionalizmus között vívódik Bethlen Miklós is, leginkább ez utóbbi felé hajolva. Idézett szövegét bővíthetjük még levelezéséből és *Önéletírásából* vett citátumokkal. Első felesége, Kun Ilona halálakor írja *Önéletírásában*: „... tudván azt, hogy a gyász, sírás keserűség sem a megholtnak, sem annak maradékinak sem magának a gyászolónak egy cseppet sem használ, feltevém magamban, hogy a megholtnak gyermeki s atyjafiaihoz való igaz szeretettel, és az ő érdemlette becsületes jó emlékezettel mutassam hozzája való szeretetemet, nem az ördögtől és világtól taláztatott ceremóniás hypocrita gyászsal; melyet el is követtem teljes tehetséggel; ha élnének, magok is megvallanák”. Második felesége, Rhédey Júlia halálakor a rab Bethlen Bécsből küldi intő szavait: „Tudom én a Magyarok mas Nemzetek felett valo bolondsagat a Lakadalom es Temetesbe, a melly bolondsag, kar, es bűnis.” Hiába küldi azonban pontos utasításait fiának, Bethlen Józsefnek — „Ha a' pénzben usznánk sem engednem meg a' pompás temetést” — intését mégsem tartották meg, utólag kell felháborodva megállapítania: „Én tudom a szegény Anyád temetése költség nélkül nem lehetett, azzal tartoztunk. Be elvétetted-é, vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztóval terítették be a Háztol fogva a Temetőig?” A katolikus Nádasdy Ferenc végrendeletében tiltakozik a „legfényesebb temetések” ellen. Bethlen Kata megszabja az orációk számát és igéjét. A hangsúlyozott puritánság azért is figyelemre méltó, mert a régi magyar szokások elmúlásán kesergő Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című könyvéből azt is megtudhatjuk, milyen volt az igazi főúri temetés: „Az töröksíposok és trombitások után mentenek az urak hintái, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az czifrán felöltöztetett paripákat, azután mentenek a férfikeservek hintái, az férfikeservek után mentenek lóháton az test előtt az fenn említett két páncélban öltözött emberek; akiknél az aranyas zászló volt, és aranyas fegyverben volt maga is, az ment szerszámos cifra paripán; akinél az fekete zászló volt, az ment bakacsinban öltözött lón. Az ezüstméret feketében az fejinél gyalog vitték.”

A temetések külsőségeinek leírása átvezet bennünket a szertartások rendjének megismeréséhez. Kecskeméti és Nováky bevezetője gondosan figyel a katolikus és protestáns temetések különbözőségeire, az

elhangzott beszédek szerepére. Az oráció és a halotti prédikáció közötti sokszor jól megfigyelhető, de még többször élesen el nem választható különbségek vizsgálatát azzal hidalják át, hogy egységesen a „halotti beszéd” terminust használják. A beszédek felépítésének, forrásainak feltárásakor nem hagyják figyelmen kívül a hatásmechanizmust sem. Nagy gondot fordítanak arra, hogy a beszédek nem önmagukban, hanem a kortársi igényeket, szokásokat is tekintetbe véve vizsgálják. Egy kevésbé elemzett szempontra azonban felhívjuk a figyelmet. Éppen azért, mert három hölgy is szerepel az elbúcsúztatottak között, érdekesnek tartanánk — egy terjedelmesebb válogatás esetében — a nőideál megrajzolását a halotti beszédek tükrében. A XVII–XVIII. századi asszonyokról mondott orációk még arra is ráirányítják a tekintetet, hogy a prédikátorok mennyire alkalmazkodtak hallgatóságukhoz, az összegyűlt asszonysereghez, és ezért a nőkérdésnek rendkívül gazdag anyaga olvasható a halotti beszédekben.

A kötet szövegkiadási munkálatai egyértelmű dicséretet érdemlenek. Kecskeméti Gábor gondos és pontos szövegeket ad közre, jegyzetei szinte minden igényt kielégítenek. A jegyzetapparátus könnyen áttekinthető, bár szerencsésebbnek találtuk volna, ha a több helyen megmagyarázott idegen szavakat és kifejezéseket a kötet végén alfabetikus jegyzék foglalta volna össze. Egyetlen apró helyesbítést fűzünk a szövegkritikai jegyzetekhez. Hoffmann Pálnak az Esterházyak felett mondott beszédében olvashatjuk Esterházy Lászlóról: „... óltárt-is fogadot hogy chináltat azon Bóldogságos Szűznek a' Czeli Szentegy-házban. . .” (141.) Kecskeméti Gábor valószínűsítő magyarázata szerint: „Czel: alighanem Kiscell (a mai Celldömölk része.)” (398.) Kiscell valóban híres búcsújáráhely, templomának építése Koptik Odó bencés apát nevéhez fűződik, aki 1739-ben került Dömölkre és hozta magával Mariazell kegyszobrának a mását. A kegypolnában elhelyezett szobor 1748-ban került végleges hajlékába, a mai templomba. A vezekényi csatában 1652-ben elesett Esterházy tehát majd' száz évvel korábban nem gondolhatott a kiscelli templomban oltárállításra. Fraknó várának örökös ura, Sopron vármegye főispánja inkább az ausztriai Mariazell templomát kívánhatta oltárral gazdagítani.

Éz a jelentéktelen módosítás azonban semmit sem von le a kiadvány értékéből. A megbízhatóan pontos, éppen ezért igényes hálátlan munka közreadói — fiatalok lévén — remélhetőleg még sok hasonló kötetet örvendeztetik meg a művelődéstörténet kutatóit. (Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete kiadása, 1988.)

NÉMETH S. KATALIN